http://*sbe.gantep.edu.tr* 'den online ulaşılabilir

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
6(2):194-221 (2007)

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Yukarı Söğütlü Nekropollerinden Kaya Mezarları

Turgut H. Zeyrek*

Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gaziantep, Turkiye

Özet. Yukarı Söğütlü, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, antik dönemde Kommagene ismiyle bilinen Fırat Nehri ve Toros Dağları'nın sınırladığı bölgede yer almaktadır. Burada sunulan çalışmada Yukarı Söğütlü'nün mekânsal sınırlarının belirlediği bir alanda tespit edilen nekropollerdeki kaya mezarları değerlendirilmiştir. Köy ve yakın çevresindeki nekropollerde şimdiye kadar günümüzün arkeoloji anlayışı ve bilimsel çalışma esaslarına göre sistemli bir araştırma yapılmamıştır. İncelemeye konu mezarlar ve mezar yapıları bilinmeyen dönem/dönemlerde sürdürülen izinsiz kazılarda açığa çıkarılmıştır.

Nekropoller, arazinin topografik yapısından kaynaklanan farklı tip ve karaktere sahiptir. Düzlükteki tarım alanlarını mezarlara ayırmak yerine, yerleşim yerinin yakın çevresinde bulunan ve gömü yapmak için elverişli her yer nekropol alanı olarak kullanılmıştır. Köyün yakınında bulunan kayalık yamaçlar, yerleşmeyi kuşatan sırt ve tepelerin yamaçları gömütler için değerlendirilmiştir. Nekropollere ayrılmış araziden mümkün olduğu kadar çok yararlanabilmek için uygun yöntemlere başvurulmuştur.
Araştırmaya konu bölgede tespit edilen kaya mezarı tipleri mezarı yaptıranın ait olduğu sosyal statüye, ekonomik güce ve dönemin gelenek – göreneklerine göre çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymuştur. Dromoslu hipojeler ve khamosorionlar nekropollerde tespit edilen hakim mezar tiplerini oluşturmaktadır.

I. Antiokhos tarafından krallığın sınırları içerisinde pek çok alanda olduğu gibi mezar mimarisinde de reformlar başlattığı bilinmektedir. Bu uygulamaların Kommagene bölgesindeki kaya mezarlarının mimarisini etkilediği bilinmektedir. Kralın etnik kökenindeki doğululuk ve batılılık, gömüt kültüründe kendini göstermiştir. Kraliyet kültünün baş merkezi olan Nemrud Dağı'nda yer alan kral mezarı, Dikili Taş (Sesönk/Besni) ve Karakuş (Kâhta) tümülüsleri Kommagene halkının mezar mimarisine örnek olmuştur. Doliche (Gaziantep), Perre (Adıyaman) ve Turuş (Adıyaman) nekropol alanlarında sürdürülen çalışmalarda açığa çıkarılan mezarlar, Kommagene bölgesinin genelinde belirli bir gömüt tipinin yaygın olduğunu belgelemiştir. Burada sunulan çalışmada değerlendirilen kaya mezarları Kommagene'nin genelinde uygulanan Geç Hellenistik – Erken Roma kaya mezarı mimarisi geleneğini sürdürmektedir. Bunlarda Roma mezar tipleri ile Kommagene bölgesine komşu bir kültür merkezi olan Syria'da bilinen mezarın etkisi de belirgin biçimde izlenmektedir.
Anahtar kelimeler: Kommagene, Yukarı Söğütlü, Kaya mezarları, Anıtsal mezar, Hipoje, Dromos, Lahit, Kamosorion.

The Rock Tombs in Upper Söğütlü

Abstract. Upper Söğütlü (Southeast Anatolian/Turkey), a region bounded by the river Euphrates and the Tauros Mountains, was known in classical antiquity as Commagene. In this study, rock tombs, which were found in the necropolises of the city, are evaluated. These tombs were brought out by coincidence at an indeterminate time and through excavations carried out without permission.

Necropolises differ in their aspects and characteristics due to the topography of the land. Keysun (Southeast Anatolian/Turkey) and its fertile land create together excellent for small settlements build close to each other. Instead of separating a place for tombs on the plain fertile land, every suitable place

© Gaziantep Üniversitesi Basımı ISSN: 1303-0094
Yazışma adresi: Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gaziantep, Turkiye
e-mail: zeyrek@gantep.edu.tr

near the settlements was used as necropolis. Rock faces found near the city of the plains, slopes around the settlements and hill sides were preferred as burial places.

The region examined in this study establishes that the rock tombs with the forms sarcophagus and hypogaeum were the dominant grave types in the late Hellenistic and Roman period.

It can be established that the reform policy within the borders of the kingdom of Antiochus I had an influence on the tomb architecture of the region, as on the types in Upper Söğütlü. The ethnic origin of the king, with eastern and western aspects, is reflected in the grave culture of this region. The tombs of the kings Dikili Taş (Sesönk) and Karakuş, in the main centre of the kingdom cult on the Nemrud Mountain, served as tomb-architecture-models for the people of Commagene. The tombs that have been found by surveys in the necropolis areas of Doliche, Perre and Turus confirm that there is a general type of tombs in the region of Commagene. Findings of researches in Upper Söğütlü back up this opinion.

The main types of rock tombs determined in the necropolises of Upper Söğütlü are chamosorion and hypogaea. Among tombs seen in the same necropolis some must have had a high construction price like those with burial chambers build under ground or those build into rock slopes, they indicated luxury and were symbols of status in that society. Consequently must the first usage period be late Hellenistic - early Roman, since the region of Commagene at that time was at its peak. Although the impression arises, that the general Commagenian type of rock tombs expresses a local tradition of tomb architecture, are the influences from the tomb tradition of the neighbouring cultural centre of Syria and as well Roman Empire evident.

Key words: Commagene, Upper Söğütlü, Rock tombs, Monumental tombs, Hypogaea, Dromos, Sarcophagus, Chamosorion.

I. YUKARI SÖĞÜTLÜ'NÜN KONUMU

Yukarı Söğütlü, bugünkü Adıyaman ili Besni ilçesine bağlı Kesmetepe Beldesinin güneybatısında ve antik dönemde Kommagene adıyla bilinen bölge içerisinde bulunan bir köy yerleşmesidir[1]. Yerleşim alanı Keysun Ovası'nın güneybatısında, Torosların uzantısı olan bir dağın güney yamacında gelişmektedir (Resim 1). Güneydoğu ve kuzeybatıda yükselen kayalık dağ uzantıları köyün mekânsal sınırlarını belirlemektedir. Antik kalıntılar modern yerleşmenin altında kalmıştır.

Yazılı kaynaklar ve arkeolojik belgeler araştırmaya konu alanda bulunan antik yerleşmenin adı konusunda bilgi vermemektedir. Bu bölgede kurulan yerleşmenin kaderini ve tarihini muhtemelen bölgenin diğer kentlerinde olduğu gibi Kommagene Bölgesi belirlemiştir. Tarım için elverişli, verimli toprağıyla günümüze kadar önemini korumuş olan Keysun Ovasına yakın stratejik bir mevkideki konumu, ilk kuruluş tarihinden itibaren önemli bir istasyon görevi üstlendiğini işaret etmektedir.

II. ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ

Bölgede şimdiye kadar günümüzün arkeoloji anlayışı ve bilimsel çalışma esaslarına uygun geniş çapta bir araştırma yapılmamıştır. Köyün merkezinde Adıyaman Müze Müdürlüğü'nce 1983 yılında kurtarma kazısı çalışmaları sürdürülmüştür. Bu kazılar sırasında taban mozaiklerine ait kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Mozaiklerin bulunduğu alanda sistemli bir inceleme henüz gerçekleştirilmemiştir. Mozaikte okunan yazıt, ait olduğu yapının bir kilise olduğunu belgelemektedir. Ancak mevcut bilgiler yapının planını tespit etmemiz için

---

Burada sunulan çalışma T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 16.08.2006 tarih ve 134887 sayılı yüzey araştırması izni ile gerçekleştirilen yüzey araştırmamızda elde edilen bulgu ve buluntular ışığında hazırlanmıştır. Bu vesileyle T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün Sayın yetkililerine, Adıyaman Valisi Sayın Halil Işık'a, Besni Kaymakamı Sayın Hulusi Şahin'e, Besni Belediye Başkanı Sayın İbrahim Öztürk'e, araştırmanın her aşamasında özverili ve yapıcı katkılarını esirgemeyen araştırma ekip üyemiz Sayın Ali Nadir Zeyrek'e, ayrıca bize rehberlik eden Sayın İrfan Yılmaz'a (Öğretmen, Besni Anadolu Lisesi) teşekkürü borç bilirim.

[1] Koordinat: 37° 32' 00" K; 37° 46' 00" D

yetersizdir[2]. Köy meydanında ve evlerin duvarları kenarında çevreye dağılmış biçimde duran mimariye ait parçalar – sütun tamburları ve başlıkları– muhtemelen bu yapıya aittir. "Besni Kültür Varlıklarının Tanıtılması ve Ülke Turizmine Kazandırılması" isimli proje, bölgedeki 2005 yılında ilk kez tarafımızdan başlatılan sistemli arkeolojik çalışma niteliği taşımaktadır. Projenin bu alt yapı hazırlık döneminde Yukarı Söğütlü'deki yüzeyde görülebilen antik kalıntılar ve izinsiz sürdürülen kazıların meydana getirdiği tahribatlar dikkatimizi çekmiştir. 2005 yılı çalışmalarımızda elde ettiğimiz bilgi, bulgu ve belgelerin genel değerlendirmesini topladığımız ve arkeoloji bilimi dünyasının ilgisine sunduğumuz kitabımızda Yukarı Söğütlü'ye de konular kapsamında yer verilmiştir[3].

Resim 1. Yukarı Söğütlü, kuzeybatıdan genel

"Besni ve Yakın Çevresinde Yüzey Araştırmaları–2006" başlıklı proje kapsamında Yukarı Söğütlü'yü konu alan incelemelerimiz de derinleştirilmiştir[4]. Köyün merkezindeki meydanda ve evlerin bahçelerinde çok sayıda zeytinyağı presine ait kalıntı tespit edilmiştir. Bu kalıntıların yakınında ise su kuyuları bulunmaktadır. Yerel halktan kişiler yakın tarihe kadar çevrede zengin zeytin ağaçlarının varlığından söz etmektedir. Ancak bugün bu ağaçları görmek mümkün değildir. Zeytin ezgi taşlarının boyutları (Ç: ortalama 1.70 – 2.00 m; K: 0.50 m) yağ üretiminin ancak yöre halkının kendi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olduğunu işaret etmektedir. Yüzeydeki kalıntılar herhangi bir yağ üretilen işletmenin bulunduğunu belgelemek için yetersizdir.

Burada sunulan çalışmada ise Yukarı Söğütlü'nün güneydoğu ve kuzeybatısında yükselen yamaçlarda tespit edilen kaya mezarları değerlendirilmiştir. Aşağıda köyün yakın çevresinde

[2] Zeyrek 2006: 110–111; Yener 1994: 379.
[3] Zeyrek 2006.
[4] T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 16.08.2006 tarih ve 134887 sayılı yüzey araştırması izni.

incelenen iki nekropol alanı ve bu nekropollerde içine girilebilen iki mezar yapısı ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

Resim 2. Güneydoğu Nekropol alanı, Güneydoğu'dan

III. NEKROPOLLER

A) Güneydoğu Nekropolü

Nekropol Alanının Genel Tanımı

Kuzeybatı – güneydoğu yönünde yay biçiminde kıvrılan engebeli bir yüzey şekline sahip olan kayalık bir dağ, modern köyü çevrelemektedir (Resim 2). Anılan dağın sarp ve engebeli yamaçlarında kaya içine yeraltında oyulmuş mezar yapılarının girişini işaret eden dromoslar tespit edilmiştir. Bunlar yüzeyde birbirine yakın mesafede, ancak dağınık biçimde yer almaktadır. Bu da belirli bir plana uyulmadan arazi yapısının imkân verdiği alanın mezar yapısı için tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Mezarlara ulaşımı sağlayan herhangi bir yol kalıntısı izlenememiştir.

Yüzey incelemeleri dromosların kural olmamakla beraber genelde güneybatıdan kuzeydoğuya doğru eğimle derinleştiklerini, yaklaşık 0.90 – 1.00 m genişliğe, 6.00 – 6.30 m uzunluğa sahip olduklarını ortaya koymuştur. Dromosların içerisi taş ve toprak ile dolmuş durumdadır. Ancak bilinmeyen bir tarihte mezarlara izinsiz kazı yapanlar tarafından girildiği ve tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Kapı seviyeleri dolgu taş ve toprak altında kaldığından girişe uzanan rampalar, giriş kapıları ve girişin açıldığı mezar odası/odaları hakkında bilgi yoktur.

Yöre halkı nekropol alanının genişlediği yamacın eteğinde, modern yerleşmenin başladığı bahçelerin içerisinde rastlantı sonucu tespit edilen basit ve gösterişsiz toprak gömüden söz etmektedir. Edinilen bu bilgiler yardımıyla gömülerin toprak yüzeyde cesedin sığabileceği boyutlarda ve mevcut taban seviyesinin altında kalacak biçimde açılan çukurlara doğrudan yapıldığı anlaşılmaktadır[5].

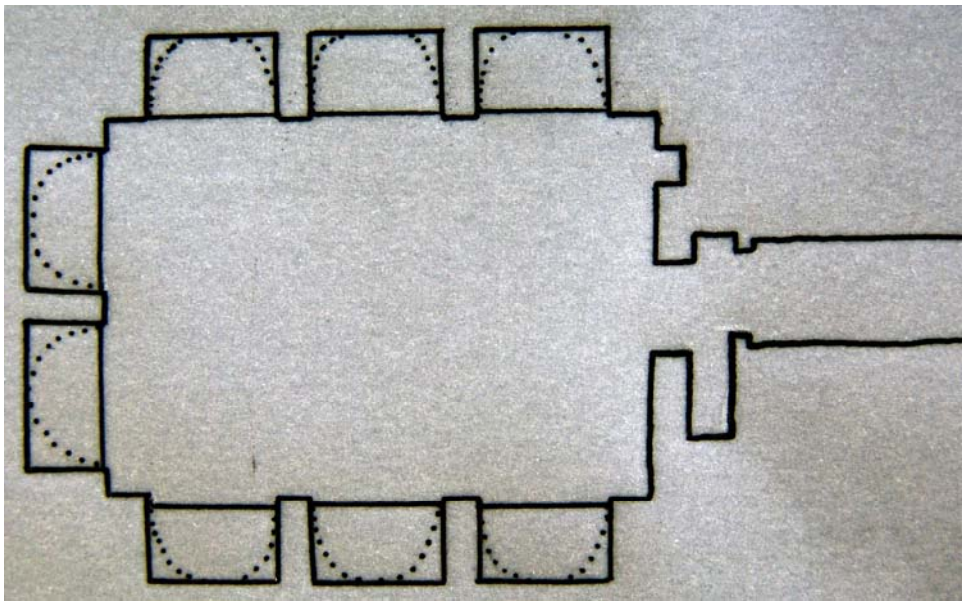
[5]Toprak mezarlar her dönemde yaygın biçimde kullanılmış mezar tipleridir. M.S. 2. yüzyıl Anadolu'nun geneli için olduğu gibi Besni ve çevresinde de zenginlik ve refah dönemi olmuştur. Lüksü işaret eden lahitler ve kaya mezarları gömüler için tercih edilmiştir. Dolayısıyla Roma imparatorluk dönemine tarihlenen toprak mezarların M.S. 3.

GD-Mezar 1[6]

Nekropol alanında içerisine girilebilen tek mezar yapısıdır. Yerleşmeyi güneydoğuda sınırlayan tepenin kuzeybatı yamacının üst kısımında bulunmaktadır (Resim 2).

Mezar Yapısının Mimarisi

Girişi güneybatı yönünde başlayan dromos (G: 1.00 m; U: 6.40 m), kuzeydoğu doğrultusunda eğimle derinleşmektedir (Resim 3–4). Dromos izinsiz kazı çalışmaları sürdürülürken mezar odasından çıkarılan hafriyat doprağı ile doldurulmuştur. Bu da dromosun tabanını tanımlamamızı engellemektedir. Dromosun kuzeydoğu ucunda üst kenarı cephede şişkin kemerli bir kapıya ulaşılmaktadır (Y: 0.90 m; G: ~1.00 m). Tek parça, kabaca işlenmiş ve yuvarlak form verilmiş büyük yassı taş bir blok kapı taşı olarak kullanılmış olup, kuzeybatı yönünde oyulan niş içerisinde in situ durmaktadır[7]. Tabanda bir eşik bulunmaktadır. Kapının üst kısmında bir erkek büstü kabartması görülmektedir (Y: ~0.50 m; G: ~0.40 m). Bu figür cepheden betimlenmiştir. Ancak doğa ve insan kaynaklı tahribatla yüzey aşınmış olduğundan detaylar hakkında bilgi yoktur[8].

Resim 3. Plan, GD-Mezar 1, ölçeksiz

yüzyıldan önce yaygın olmadığını kabul etmek mümkündür. M.S. 3. yüzyıldan itibaren imparatorluğun genelinde yaşanan siyasi huzursuzluk ortamı ve ekonomik gerileme, gömü ve gömüt geleneğini de etkilemiş olmalıdır. Toprak mezarlar Besni ve çevresinde muhtemelen Roma İmparatorluk döneminin sonlarından itibaren Geç Antik Çağda ve Bizans dönemlerinde yaygınlaşmıştır. Ekonomik sıkıntılar ve Hıristiyanlığın da etkisiyle lahit ve mezar odaları gibi oldukça pahalı ve gösterişli mezarlar yapılmamıştır. Zeyrek 2006: 194.

[6] İleride gerçekleştirilecek kazı ve araştırmalarda karışıklık yaratmaması açısından mezarı isimlendirirken nekropolün bulunduğu yönü dikkate alarak Güneydoğu (GD), mezar numarası için ise Mezar 1 (GD-Mezar 1) kodu tarafımızdan verilmiştir.

[7] Mezarda bilinmeyen bir tarihte sürdürülen izinsiz kazılar sırasında kapı kanadı görevi gören bu blok, niş içerisindeki yuvasına itilerek içeri girilmiştir. Kapı nişinin boşluğu arkada mezar odası var şeklinde değerlendirilmiş ve mezar odasının iç kısmında kuzeybatıdaki yüzeye geniş bir delik açılmıştır. Kapı taşının niş içerisindeki kenarı görülmektedir.

[8] Baş 2/3 eksiktir. Sağ omuzdan itibaren sol koltuk altına doğru tabaka halinde kırılmıştır. Ancak boynun sağ yanında giysinin dik açı yapan köşeli boyun açıklığı tanımlanabilmektedir. Sağ omuz üzerindeki kumaş tomarına ait kıvrım kalıntısı mantoya aittir.

Resim 4. Dromos, GD-Mmezar 1, Güneybatı'dan

Mezar kapısı doğrudan tek odalı bir mezara açılmaktadır (Resim 3). Dromos toprak ve taş ile dolu olduğundan mezar odasına bir insanın zorlukla girebildiği bir açıklıktan ulaşılabilmektedir. Kapı açıklığı mezar odasının iç kısmında dikdörtgen formludur. Söveler ve lento dışa doğru kademeli olarak yükselen üç adet düz silme ile bezenmiştir (Resim 5). Lentonun üzerinedeki kalıntılar bu alana kazıma çizgi ile bir madalyon işlendiğini belgelemektedir. Madalyon kıvrımının üst kısmına ait küçük bir kalıntıya dikey aksta bağlanan kazıma çizgi madalyon içerisinde dört kollu bir haçı işaret etmektedir.

Mezar odası dikdörtgen planlıdır. Duvarlar ve tavan kabaca işlenmiştir. Yüzeyde görülen sıva kalıntıları mekânın tüm iç yüzeyinin ve tavanının sıvalı olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca duvar resimlerinin mevcut olabileceği fikrini vermektedir[9]. Tavan, kuzeydoğu – güneybatı yönünde uzanan beşik tonoz biçimlidir. Kemer ayağı mezar odasını dört yönde çevreleyen korniş üzerine oturmaktadır. Korniş aynı kayaya kabartma işlenmiştir.

Mezar odasının üç duvarında (kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneydoğu) aynı kaya içerisine oyulmuş mezar nişleri bulunmaktadır. Güneybatıdaki giriş cephesinde ise giriş kapısının güneydoğu yanında, mezar odasının köşesine yakın noktada bir aedicula işlenmiştir (Resim 5). Aedicula iki bölümden oluşmaktadır. Alttaki bölüm bir podium şeklindedir. İki yandaki ayak dörtgen kesitli olup, ahşap işçiliği fikrini vermektedir. Aediculanın üst bölümü dikdörtgen bir niş formuna sahip olup, üst kenarı kemerlidir ve yarım kubbe biçiminde derinleşmektedir. Nişin iç yüzeyi ise yuvarlatılmıştır. Yarım kubbenin cephe kısmındaki kemer alnı şişkin kemer tipi biçimindedir. Bu kemerin yüzeyi ise kıvrılan kademeli silme bezemeye sahiptir. Kemer ayakları nişin iki yan kenarını da belirleyen pilaster antelerin başlıkları üzerine oturmaktadır.

Buraya kadar genel mimarisine değinilen mezar odasının mezar nişleri ve mezarları konusu aşağıda ayrıntılı biçimde incelenecektir.

[9] İleride mezar odasını dolduran hafriyat toprağının temizlik çalışmaları sürdürülecek olursa duvar resmine ait kalıntı bulunabileceği ihtimali dikkate alınmalıdır.

Resim 5. GD-Mezar 1, giriş cephesi (Güneybatı), mezar odasının içinden

Mezarlar

Kuzeydoğu Duvarı

Bu cephede üstte tek, altta ise aynı düzlemde yan yana simetrik biçimde birbirini tekrarlayan formda iki olmak üzere toplam üç adet arcosoliumlu mezar nişi mevcuttur (Resim 6). Nişler ana kayanın içine oyulmuştur. Mezar nişleri tekneli arcosolium tipinin ana unsurlarını taşımaktadır.

Resim 6. GD-Mezar 1, mezar odasının Kuzeydoğu cephesi

Simetrik iki aedicula üstteki mezar nişinin iki yanında yine aynı kaya içine oyulmuştur. Bunlar giriş cephesinde kapının yanında tanımlanan aedicula ile boyut ve işçilik açısında benzerliklere sahiptir, ancak podiumları yoktur. Aediculae ve bunların ortasında yer alan arcosoliumlu mezar nişi mezar odasının üst örtüsünü oluşturan tonoz kemerinin yan duvarlara oturduğu yüzey hizasında mezar odasını çevreleyen korniş üzerine oturmaktadır. Arcosolium beşik kemer tipinde olup, alın kısmı aediculaeda tanımlandığı gibi dışa doğru kademeli olarak yükselen üç adet düz silme ile bezenmiştir. Kemer ayakları dört yivli pilaster antelerin üzerindeki Ion tipi başlıkların üzerine oturmaktadır. Mezar nişinin iç yüzeyi dar yanlarda ve uzun kenar yüzeyinde geniş yay kıvrımlı girland çelengi ve bunları taşıyan bukranion kabartmamaları ile bezenmiştir. Kabartmalar kaba işçilikli olup, yüzey aşınmıştır. Bukranionlar ise tahrip edilmiştir.

Kornişin alt kısmında simetrik iki arcosolium mezar nişi aynı kaya yüzeyinden içe doğru oyulmuştur (Resim 6). Arcosoliumlar basık kemer formunda işlenmiş, kemer alınları dışa doğru kademeli biçimde yükselen üç adet düz silme ile bezenmiştir. Kemer ayakları iki mezar ortasında dört yivli işlenmiş sütün gövdesinin üzerindeki Ion başlığının üzerine, iki yanda ise mezar odasının köşesinde yüzeye kabartma işlenmiş benzer sütun gövdeleri ve başlıklarına oturmaktadır.

Gömüler yukarıda tanımlanan üç niş içerisindeki boyuna kesitleri dikdörtgen formlu üç lahide yapılmıştır. Lahitler nişlerin içlerini tamamen kaplayacak şekilde aynı kayadan oyulmak suretiyle meydana getirilmiştir. Lahitlerin kapakları bugün yerlerinde mevcut değildir. Dolayısıyla lahit kapakları hakkında bilgi yoktur.

Güneydoğu Duvarı

Tonoz ayaklarından biri ile mezar odasının bu yöndeki duvarını mezar odasının üst kenarını çevreleyen kornişin uzantısı sınırlamaktadır. Duvar yüzeyinde üç adet arcosolium mezar nişi bulunmaktadır (Resim 3). Buradaki nişler kuzeydoğu duvarında kornişin altında kalan bölümde tanımlanan basık kemerli nişler ile yakın benzerliklere sahiptir. Ortadaki mezar nişinin kemer alın çerçevesi iki yandaki kemerler ile aynı Ion tipi sütun başlıkları üzerine oturmaktadır. Yan nişlerden kuzeydoğu yöndeki, mezar odasının kuzeydoğu-güneydoğu köşesinde kuzeydoğu duvarında oyulmuş nişin kemer ayağı ile aynı sütun başlığını paylaşmaktadır. Nişlerin iç yüzeyinde herhangi bir bezeme görülmemektedir. Lahitler, mezar odasında tespit edilen diğerleri gibi nişlerin içlerini tamamen kaplayacak şekilde aynı kayadan oyulmak suretiyle meydana getirilmiştir.

Kuzeybatı Duvarı

İncelemeye konu bu duvarda görülen mezar nişleri de arcosoliumludur (Resim 3 ve 7). Bunlar, mezar odasının güneydoğu duvarında ve kuzeydoğu duvarın alt bölümünde tanımlananlar ile hem mimarileri hem Ion tipi sütun başlıkları ve dört yivli ante pilasterlerinden oluşan kabartma motifleri ile tipolojik açıdan yakın benzerliklere sahiptir. Lahitler mezar odasının bu yönünde de nişlerin içlerini tamamen kaplayacak şekilde aynı kayadan oyulmak suretiyle meydana getirilmiştir.

Mezar odasında izinsiz sürdürülen kazı çalışmalarında içeriden dışarıya atılamadığı anlaşılan dolgu toprağı mekân içerisinde sağa-sola aktarılmıştır. Söz konusu bu fiziki müdahaleler mezar odasının kuzeybatı duvar kenarı ve tabanı hakkında fikir verecek kalıntıları açığa çıkarmıştır. Lahitlerin oturduğu zemin ile mezar odasının tabanı arası basamaklandırılmıştır. Arcosolium kemerlerinin oturduğu Ion başlıkları altındaki yivli sütun pilasterleri basamak üst seviyesinde tabana oturmaktadır. Mevcut kalıntılar sütun kadidesi tespit etmeye yardımcı olmamıştır. Ancak sütunların oturduğu alan ile lahitlerin bulunduğu kısım arası kanal ile ayrılmış ve sütunların altında bir pilinthos görünümü verilmiştir.

Resim 7. GD-Mezar 1, mezar odasının Kuzeybatı cephesi

Ara Değerlendirme

Yukarıda ayrıntılı tanımı yapılan mezar yapısı, Besni ve yakın çevresinde tespit edilen kaya mezarlarından tek odalı hipoje tipinin tekneli arcosoliumlu mezarlar grubu için belirlenen karakteristik özelliklere sahiptir[10]. Basit rampa şeklinde derinleşen dromosun kapısı doğrudan mezar odasına açılmaktadır. Mezar odasının tavanı beşik tonoz şeklinde işlenmiştir. Duvarlarda tonoz ayağı seviyesinde görülen bir korniş dışında mimariye ait bezeme yoktur. Ancak mezar odasının tavanında ve duvarlarında görülen kireç harçlı kalıntılar, mezar odasının tavan ve duvarlarının sıvalı olduğu fikrini vermektedir.

Duvarlarda aynı kayaya oyulmuş mezar nişleri tekneli arcosoliumlu olup, bunların yan kenarlarını sınırlayan dört yivli pilasterler üzerindeki Ion tipi başlıkların taşıdıkları üç silmeli kemer alınları aynı kayaya kabartma işlenmiştir ve mezar nişlerine aedicula görünümü kazandırmıştır. Değinilen Ion başlıklı cephe mimarisi Kommagene bölgesinde incelenen mezarlarda şimdiye kadar tespit edilememiştir[11].

Mezar yapısının dışında dromos kapısının alınlığının üst kısımlarında bulunan mezar stelindeki büst kabartması tipolojik ve ikonografik açıdan değerlendirme yapmaya yardımcı olmamaktadır. Ancak Roma heykel sanatının etkisini taşıyan büstü Roma dönemi içerisinde değerlendirmek mümkündür[12].

Güneybatı cephede güneybatı – güneydoğu duvarlarının kesiştiği köşe yakınında bulunan aedicula, mezar yapısında ölü kültü ile ilgili bir kutsal bölüme yer verildiğini işaret etmektedir. Buradaki incelemeye konu aedicula, Pompei evlerinde çok sayıda örneğini gördüğümüz Roma ev kültü geleneğine ait nişler ile tipolojik açıdan yakın benzerliklere sahiptir[13]. Anadolu'da

[10]Zeyrek 2006: 178–186.

[11]Anadolunun farklı bölgelerinde incelenmiş mezar yapılarında da Ion başlıklarının tarihlenmesine yardımcı olacak paralel bulunamamıştır. Mezarların cephe mimarisi ile ilgili bilinenler de halen tartışmalıdır. Örneğin Dağlık Phrygia'da Afyon Ayazin'den bir kaya mezarının cephe mimarisinde kemer tam plastik Ion sütun başlıkları üzerine oturmaktadır (Perrot and Chipiez 1890: 127–131, 140–141; Ramsay 1882: 263, Lev. 29, 6). Ancak mimariye ait bu kalıntıların tarihlendirilmesi hususu araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır (Kortanoğlu 2006: 71; Körte 1898: 146–148; Haspels 1971: 305; Ramsay 1888: 373; Reber 1897: 63).

[12]Roma imparatorluk dönemi mezar yapılarının heykeller, büstler ve kabartmalar ile donatılması yaygın bir uygulamadır. Guntram 1993.

[13] Aediculaların mimariye ait farklı uygulamaları için bkz.: Boyce 1937: 10–17.

bunların en seçkin örneklerini Ephesos Yamaç Evleri 1 ve 2'de görmekteyiz. Ancak Anadolu mezar kültü geleneği ile bağlantılı somut buluntuların yeterli olmaması Yukarı Söğütlü'den mezar yapısında tespit ettiğimiz aediculanın Anadolu mezar mimarisi ve geleneği kapsamında irdelenmesini engellemektedir. Kommagene bölgesinde ve Anadolu'nun farklı merkezlerinde sürdürülecek araştırmalardan elde edilecek bulguların ileride bu konuya açıklık kazandırmasını ümit etmekteyiz. Fakat burada Roma ev kültü geleneğinin mezar kültünü etkilediği bir uygulamadan söz edilmesi mümkündür.

Mezar odasının kuzeydoğu duvarındaki kornişin üst kısmında bulunan iki aedicula büyük ihtimalle mezar hediyelerinin korunması fonksiyonuna sahiptir. Aediculae ortasındaki mezar nişinin üç kenarını çevreleyen girlandlar ve bunları taşıyan bukranionlar doğa ve insan kaynaklı yoğun aşınmayla tahrip olmuştur. Detaylar belirsizdir. Mezar yapısında mevcut diğer mezar nişlerinin içerisinde kabartma bezemeye yer verilmemiştir. Roma'da hayvan başının taşıdığı girland motifi İmparatorluk Dönemi başlarından beri bilinmektedir. Bu motif M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren bukranionların taşıdığı biçimi almıştır. Traianus dönemi (M.S. 98–117) başlarında lahit kabartmalarında girlandların figürler tarafından taşındığı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Ancak değinilen bu gelişme/değişim Anadolu'da aynı olmamıştır. Girland kabartması sunaklar üzerinde Hellenistik dönemden beri görülmektedir. Girland motifinin mimariden ve/veya sunaklardan lahitlere, gömüt kültürüne geçişi ile ilgili sorulara henüz yanıt bulunamamıştır. Bu geleneğin Anadolu lahitlerinde olduğu gibi mezalarında da M.S. 2. yüzyıldan önce başlamış olması gerekir kanaati taşımaktayım[14].

Buraya kadar sunulan değerlendirmeler incelemeye konu seçtiğimiz mezar yapısının M.S. 1. yüzyıldan sonra – M.S. 2. yüzyıldan önceki bir tarihte yapıldığını, mezar nişlerinin ve bezemelerin işçiliğinde ve tekniği farklılık göstermediğini somut biçimde belgelemektedir. Bu da mezar nişlerinin ve aediculaların farklı dönemlerde değil, mezar yapısının geneli ile birlikte bir bütün olarak planlandığı ve oyulduğu fikrini vermektedir. Mezar odasının kuzeydoğu duvarında iki aedicula ile sınırlı mezar nişi, içerisindeki girland kabartmaları ile diğer nişlerden daha önemli bir konuma sahiptir. Dolayısıyla bir aile mezarlığı fonksiyonuna sahip mezar yapısında aile büyüğüne ayrılmış ayrıcalıklı bir gömüt yeri söz konusu olmalıdır.

Kapı lentosu üzerinde tanımlanan kazıma çizgi ile yapılmış dairesel ve buna düşey bağlanan motif kalıntısını madalyon içerisinde haç olarak tanımlamak mümkündür ve mezar yapısının Hıristiyanlık döneminde ikinci kullanım evresine sahip olduğu kanaati uyandırmaktadır.

B) Kuzeybatı Nekropolü

Nekropol Alanının Genel Tanımı

Araştırmaya konu bölgede tespit edilen ikinci nekropol alanı Yukarı Söğütlü modern yerleşmesinin yaklaşık 500 m kuzeybatısında, kuzeydoğu – güneybatı yönünde uzanan ve fazla yüksek olmayan engebeli, kayalık bir dağ uzantısının yamacında gelişmektedir (Resim 8).

Güneydoğu nekropolünde olduğu gibi burada tespit edilen mezarlar da bilinmeyen bir tarihte sürdürülen izinsiz kazılarda açığa çıkarılmış ve tahrip edilmiştir. Geçen zaman içerisinde içleri toprak ve taş ile dolmuş bu mezarların çoğu yakın tarihte ikinci kez kazılmış ve yeniden kapatılmıştır. Bazılarında ise kaçak kazılar halen sürdürülmektedir.

Mezar Tipleri

Bu nekropolde farklı mezar tiplerinin yanyana uygulandığı görülmektedir. Yeraltında oyulmuş mezar yapılarının girişini işaret eden çok sayıda dromosu yüzeyde tespit etmek mümkündür. Bunların yakın çevresinde basit ve lahit formlu khamosorion tipi mezar örnekleri mevcuttur.

[14]Boschung 1993: 37–42; Işık 1993: 9–21.

Resim 8. Kuzeybatı Nekropol alanı, Kuzeybatı'dan

Kayaya Bağlı Lahitler: Khamosorion Tipi
Tanım

Bunlar tek veya ikili gruplar halinde görülmektedir. Uzun dikdörtgen kesitli sanduka biçimli bir tekne ve buna ait kapaktan oluşan mezarlardır[15]. Yüzeyde tespit edilen incelemeye konu mezar örnekleri, bunların yapımında yer seçimi ile ilgili herhangi bir kuralın söz konusu olmadığını ortaya koymuştur. Ancak lahit teknelerinin kayaların içine oyulmuş olması karakteristiktir. Lahit teknesi için uygun olmayan yüzeyler teraslanmış, yamaçları ise düzlenmiştir[16] (Resim 8).

Araştırmamızın bu bölümünde incelediğimiz mezarları işçilikleri yardımıyla bunları iki grupta toplamak mümkündür. Khamosorionların bazıları kaya içerisine düzgün bir şekilde oyulmuş dikdörtgen biçimli basit çukur formundadır. İkinci tip mezarlar ise daha ince işçilikli yapılmıştır. Üst kenarları kapağın oturabilmesi ve kaymaması için çepeçevre hafifçe yükseltilmiştir[17].

Ara Değerlendirme

Yukarıda genel tanımı yapılan khamosorion tipi mezarlarda tarihlemeye yardımcı bezeme, profil, yazıt vb. unsurlar tespit edilememiştir. Dolayısıyla bunları tarihlendirmek oldukça zordur. Besni yöresinde incelenen khamosorion tipi mezarların genel değerlendirmesi bu tip mezarların bölgede M.S. 1. yüzyıl ikinci yarısından itibaren yapıldığını ve iki üç kuşak kullanıldığını ortaya koymuştu[18]. Değinilen tarihlendirmeyi Yukarı Söğütlü nekropolünden khamosorion mezar örnekleri için de önermemiz mümkündür.

[15]Bunların uzunlukları genelde ~2.20 m, genişlikleri 0.85 – 0.95 m derinlikleri ise yine 0.40 – 0.60 metredir.
[16]Nekropol alanında mevcut görülebilen örnekler arasında niş mezarlar ve arcosoliumlu mezarlara rastlanmamıştır. İleride gerçekleştirilecek sistemli kazı ve temizlik çalışmaları bu hususa açıklık kazandıracaktır.
[17]Bunların örnekleri Ören Köyü'nün kuzeyinde yükselen tepenin kayalık yamacında ve Kesmetepe'nin yakınlarında yer alan Su Gözü mevkiindeki nekropol alanlarında tespit edilmiştir.
[18]Zeyrek 2006: 181.

Hipojeler

Yeraltında kaya içine oyulmuş, tek veya çok odalı mezar yapıları bu mezar grubunu oluşturmaktadır.

Yapımı Yarım Bırakılmış Bir Mezar Yapısı

Nekropol alanının geliştiği tepenin eteğinde, Yukarı Söğütlü'ye uzanan yolun kenarında tespit edilen dromoslardan biri yakın tarihte sürdürülen izinsiz kazıda açığa çıkarılmıştır (Resim 9). Hipoje tipi mezarların yapım aşamaları hakkında bize somut fikir vermiş olması açısından nekropoldeki bu dromosun ayrı bir önemi vardır.

Dromos, ana kaya içerisinde güneydoğudan kuzeybatı yönüne doğru rampa yaparak derinleşmektedir. (G: 1.00 m; U: 6.10 m). Dromosun kuzeydoğu ucunda üst kenarı kemerli bir kapıya ulaşılmaktadır (Y: 0.90 m; G: ~1.00 m). Kapı açıklığı belirlenmiştir. Mezar odası ise oyulmadan bırakılmıştır. Kapının sağ üst köşesi kemer kıvrımının başlangıcından aşağı doğru kırılmıştır[19].

Burada incelediğimiz dromos yardımıyla mezar odası için tercih edilecek yerin önceden belirlendiği, bu tür gömütlerin yapımında ise öncelikle kapıya ulaşan koridorun oyulduğu belgelenmiştir. Ancak mezar sahibinin kendi tercih ettiği bir yerde sipariş üzerine yapım söz konusumu idi, yoksa önceden hazırlanmış bir mezar odası satın mı alınıyordu sorusuna somut yanıt bulunamamıştır.

Resim 9. Yapımı tamamlanmamış mezar yapısı, Kuzeybatı Nekropolü

[19]İzinsiz kazı yapanlarca tahrip edildiği kanaati vermektedir.

Resim 10. Dromos, KB-Mezar 1, Güneydoğu'dan

KB-Mezar 1[20]/ Tataın Mağarası[21]

Kuzeybatı Nekropolünde içerisine girilebilen tek mezar yapısı nekropol alanının geliştiği tepenin eteğinde, Yukarı Söğütlü'ye uzanan yolun kenarında bulunmaktadır (Resim 10).

Mezar Yapısının Mimarisi

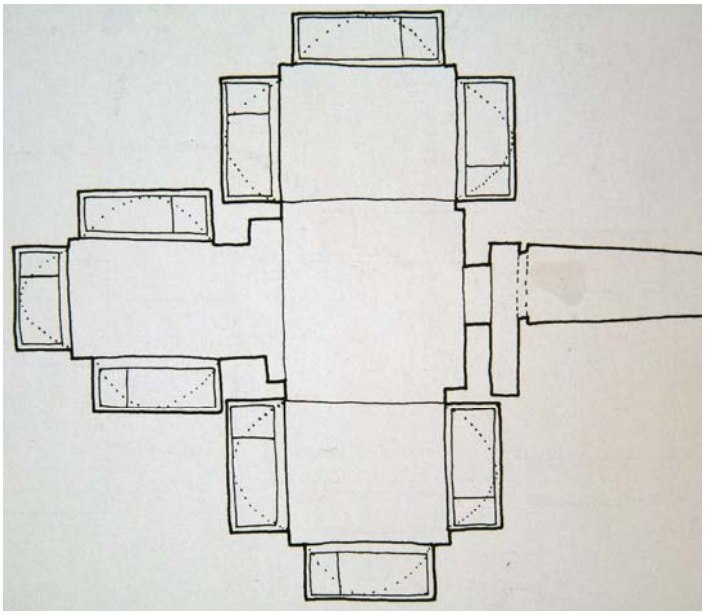
Girişi güneydoğu yönünde başlayan dromos (G: 0.90 m; U: 6.60 m), basamaklı olup (Basamak G: 0.30 x 0.90 m; Y: 0.20 m), kuzeybatı doğrultusunda eğimle derinleşmektedir (Resim 10–11). Dromos izinsiz kazı çalışmaları sürdürülürken mezar odasından çıkarılan hafriyat toprağı ile doldurulmuştur. Bu da dromosun basamak sayısını ve derinliğini tespit etmemize engel olmaktadır. Dromosunun ilk basamağının doğu yanında, aynı kayaya oyulmuş bir sunağın kaidesi görülmektedir. Plinthos kare kesitli olup (G: 0.26 x 0.26 m), eğimli bir açı ile gövdeye bağlandığı anlaşılmaktadır[22].

Dromosun kuzeybatı ucunda basık kemer alınlı (Kemer G: 1.00 m; Y: 0.40 m) bir kapıya ulaşılmaktadır. Eşik dolgu toprak altında kalmıştır. Kapı açıklığının iki yanında kapının açılıp kapanmasında sağa veya sola itilmesini, ayrıca kapının kapatılması durumunda iki yandan sabitlenmesini sağlayan nişler bulunmaktadır. Her iki nişin boyutları da aynıdır (G: 0.60 m; D: 1.30 m).

[20]İleride gerçekleştirilecek kazı ve araştırmalarda karışıklık yaratmaması açısından mezarı isimlendirirken nekropolün bulunduğu yönü dikkate alarak Kuzeybatı (KB), mezar numarası için ise Mezar 1 (KB-Mezar 1) kodu tarafımızdan verilmiştir.

[21]Mezar yapısı yöre halkınca bu isim ile tanınmaktadır.

[22]Sunak gövdesinin kare kesitli (0.19 x 0.19 m) olduğu anlaşılmakta, ancak sunağın üst kısmı ve yüksekliği hakkında bilgi verilmesi mümkün değildir.

Resim 11. Plan, KB-Mezar 1, ölçeksiz

Mezar kapısı küçük bir ön mekâna açılmaktadır. Tavan yüzeyi hafif yuvarlatılmıştır. Duvarın üst kenarı bir korniş ile çerçevelenmiştir. Korniş dış bükey silmelerden oluşan bir profile sahiptir. Kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde bulunan üç mezar odası bu ön mekân çevresinde gelişmektedir. Mezar odalarının birbiriyle ve dışarıyla bağlantısını tüm genişlikleri ile açıldıkları, merkezi bir fonksiyona sahip bu ön mekân sağlamaktadır.

Mezar yapısının içteki cephesinde kapı açıklığının sınırları tespit edilemeyecek biçimde tahrip edilmiştir. Kapının sağ yanında[23] ve Güneybatı Mezar Odası'nın bu yöndeki köşesinde yüksek kabartma betimler mevcuttur. Üst kısmı kemerli içe doğru yarım kubbe biçiminde derinleşen dikdörtgen formlu nişler içerisinde ayakta betimlendikleri anlaşılan figürler doğa ve insan kaynaklı yoğun tahribata maruz kalmış olup, yüzeyleri aşınmış, kırılmış ve yosun kaplıdır. Dolayısıyla bu betimleri ikonografik ve tipolojik açıdan incelemek ve değerlendirmek mümkün olmamıştır.

İncelememizin aşağıda sunulan bölümünde öncelikle mezar yapısının iç mekânları tanımlanacaktır. Ayrıca dromosun dış kısmında, iki yanda birbirine paralel ve simetrik biçimde kayaya bağlı lahitler (khamosorion) değerlendirilecektir.

Hipoje

Kuzeybatı Odası

Mezar odası güneydoğudaki merkezi ön mekâna tüm genişliğiyle açılmaktadır (Resim 11–12). Girişi yanlarda sınırlayan ante başları parçalanmış ve tahrip edilmiştir. Mezar yapısının bu bölümü tonoz şeklinde işlenmiş bir tavana sahiptir. Tonoz ayakları dışa doğru kademeli olarak yükselen üç adet düz silme ile bezenmiş korniş üzerine oturmaktadır. Kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarına arcosolium mezar nişleri oyulmuştur.

Kuzeybatı Duvarındaki Mezar

Bu cephede arcosoliumlu bir mezar nişi mevcuttur (Resim12). Niş ana kayanın içine oyulmuştur. Mezar nişi tekneli arcosolium tipinin ana unsurlarını taşımaktadır. Nişin kemeri (G: 1.86 m; Y: 0.20 m) basık tip olup, kemer alnı dışa doğru kademeli yükselen iki adet düz silme

[23]Güneybatı ve güneydoğu duvarlarının kesiştiği köşede.

(G: 0.19 m) ile çerçevelenmiştir. Kemer ayakları niş cephesinde aynı kayaya oyulmuş Korinth düzeninde stilize sütun başlıkları ve pilaster kabartmaları (G: 0.13 m) üzerine oturmaktadır. Nişin üst kenarı iç kısımda basık yarım kubbe biçiminde derinleşmektedir (D: 0.60 m). Yüzey ise istridye kabuğu şeklinde işlenmiştir. Yarım kubbe mezar odasının tonoz ayaklarının oturduğu kornişin niş içerisindeki devamı ile sınırlanmaktadır.

Gömü niş içerisindeki boyuna kesitleri dikdörtgen formlu lahide yapılmıştır (G: 0.60 x 1.95 m; D: 0.50 m; K: 0.10 m). Lahit, nişin içini tamamen kaplayacak şekilde aynı kayadan oyulmak suretiyle meydana getirilmiştir.

Nişin iç yüzeyinde kabartmalı betimler bulunmaktadır. Kuzeybatı yönündeki geniş yüzeyde dikdörtgen bir panoda (G: 0.85 x 1.53 m) cenaze ziyafeti[24] sahnesine yer verilmiştir (kabartma Y: 0.15 m) (Resim 12). Yüzey aşınmış olup, figürlerin detayları belirsizdir. Bir kline üzerinde sol kolu üzerine dayanmış biçimde uzanmış, kolu dirsekten itibaren açılı biçimde kıvrılmış ve elinde bir içki kâsesi tuttuğu belirgin bir erkek görülmektedir. Baş tamamen tahrip olmuştur. Gövdenin üst kısmı cepheden, sol bacak ileride, sağ bacak giysi altında geniş açı yapacak biçimde geri çekilmiştir. Sağ kol gövdeye yapışık olup, omuzdan itibaren öne ve ileri doğru uzanmaktadır. Gövdenin sağ yarısını açıkta bırakan mantonun geniş kumaş tomarı dışında giysi detayları belirsizdir. Bu figürün ayakucunda aynı klinenin kenarına oturmuş, himation ve omuzlarını örttüğü[25] manto giyimli, mantosunun ucunu sol eli ile tutmuş, gövdesi 2/3 sağ profilden bir kadın tanımlanmaktadır. Baş tamamen tahrip olmuştur. Gövde yüzeyi sol yarıda tabaka halinde kırık ve eksiktir. Yüzey ise yosun kaplıdır. Kabartma yüzeyinde yeni tahribatlar da söz konusudur.

Resim 12. KB-Mezar 1, Kuzeybatı mezar odası

[24]Arkeoloji literatürüne "cenaze ziyafeti" kavramının hatalı olarak girdiğinden söz edilmektedir. Cenaze ziyafeti sahnelerini konu alan ilk çalışmanın Paciaudi tarafından 1751 yılında gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu araştırmacı sahnedeki ana figürün mezar sahibi olduğu ve onun aile bireyleri ile veda yemeğinin betimlendiğini savunmuştur. Winckelmann ise "Monumenti antichi inediti" (1768) isimli eserinde söz konusu betimlerin mitolojik bir sahne olduğundan söz etmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde araştırmacılar arasında bu tip sahnelerin değerlendirilmesinde fikir birliği sağlanamamıştır. Bazıları ölen kişinin son ziyafeti, bazıları ile yeraltı dünyasında bir symposion sahnesinin söz konusu olduğunu kabul etmek istemiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ölünün ailesi ve ev hayvanları ile birlikte yaşadığı bu dünyadaki son ziyafetinin betimlendiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Ancak Furtwängler 1883 Sabouroff kolleksiyonunu değerlendirirken sahnelerdeki esas figürlerde chthonik (yeraltı dünyasından kahramanların/tanrıların) tip etkisine işaret ederek, bu sahnelerdeki betimlerin yeraltı dünyasında yaşayan kahramanlar olduğunu belirtmiştir (Furtwängler 1883). Bu açıklama ve değerlendirme bugüne kadar geçerliğini yitirmemiştir. Ancak literatürde cenaze ziyafeti kavramının kullanımı sürdürülmektedir. Burada sunulan çalışmamızda cenaze ziyafeti kavramı ile ilgili tartışmadan kaçınılmış olup, arkeoloji literatüründe kabul gördüğü için kullanılmıştır.

[25]Başının büyük bölümünü açıkta bırakan (?).

Resim 13. Kabartma Büst, KB-Mezar 1, Kuzeybatı mezar odası, Kuzeybatı Khamosorion

Nişin kuzeydoğu dar yüzeyinde üst kısmı basık kemerli ve içe doğru yarım kubbe biçiminde derinleşen dikdörtgen bir pano oluşturulmuştur (G: 0.60 x 0.83 m). Figür ayrıntılı tanımlanamayacak şekilde tahrip edilmiştir. Mevcut kalıntılar, bir büst kabartmasının ancak dış konturunu belirlemeye yardımcı olmaktadır (Resim 13).

Arcosoliumun güneybatı dar yanda da üst kısmı basık kemerli ve içe doğru yarım kubbe biçiminde derinleşen dikdörtgen formlu alana sahip bir kabartma panosu oluşturulmuştur (G: 0.49 x 0.75 m). Bu çerçeve içerisinde bir büst kabartma işlenmiştir (Kabartma Y: 0.23 m). Yüzeyde aşınma ve tahribat söz konusu olup, figürün ikonografisi hakkında bilgi elde etmek mümkün değildir (Resim 14). Kırık başa ait mevcut kalıntıda sağ profilden olması muhtemel bir kadın başının ense topuzu görülmektedir. Gövde 2/3 sağ profilden işlenmiştir. Himation ve manto giyimli olduğu anlaşılan figürün mantosuna ait kıvrım tomarı gövdenin sağ yarısını açıkta bırakmaktadır.

Güneybatı Duvarındaki Mezar

Mezar odasının arcosoliumlu ikinci mezar nişi bu yönde yer almaktadır (Resim 11). Niş ana kayanın içine oyulmuştur. Mezar nişi tekneli arcosolium tipinin ana unsurlarını taşımaktadır. Nişin kemeri (G: 2.70 m; D: 0.85 m) basık tip olup, kemer alnı dışa doğru kademeli yükselen iki adet düz silme (G: 0.19 m) ile çerçevelenmiştir. Kemer ayakları niş cephesinde aynı kayaya oyulmuş Korinth düzeninde stilize sütun başlıkları ve pilaster kabartmaları (G: 0.13 m) üzerine oturmaktadır.

Gömü niş içerisindeki boyuna kesitleri dikdörtgen formlu lahide yapılmıştır (G: 0.85 x 2.20 m; D: 0.50 m; K: 0.12 m). Lahit, nişin içini tamamen kaplayacak şekilde aynı kayadan oyulmak suretiyle meydana getirilmiştir.

Resim 14. Kabartma Büst, KB-Mezar 1, Kuzeybatı mezar odası, Kuzeybatı, Khamosorion

Nişin içteki geniş yüzeyinde üst kısmı basık kemerli ve içe doğru yarım kubbe biçiminde derinleşen dikdörtgen formlu alana sahip bir kabartma pano (G: 0.60 x 0.83 m) mevcuttur. Kabartmalı alanda giyimli bir erkek büstü görülmektedir (Kabartma K: 0.20 m; Resim 15). Baş ezilmiş ve kırılmış, gövdenin üst kısmı cepheden betimlenmiş, omuzlar düşük, sağ kol manto içerisinde gövdeye yapışık ve dik açılı kıvrım ile bel hizasında, sol kol yanda omuzundan aşağı sarkan kumaş tomarını taşımaktadır. Stilize kumaş kıvrımlarının detayları derin, düz hatlarla belirtilmiştir.

Resim 15. Kabartma Büst, KB-Mezar 1, Kuzeybatı mezar odası, Güneybatı, Khamosorion

Kuzeydoğu Duvarındaki Mezar

Bu cephede mezar odasındaki arcosoliumlu üçüncü mezar nişi mevcuttur (G: 2.20 m; D: 0.85 m; Resim 11). Niş ana kayanın içine oyulmuştur. Mezar nişi tekneli arcosolium tipinin ana unsurlarını taşımaktadır. Gömü niş içerisindeki boyuna kesitleri dikdörtgen formlu lahide yapılmıştır (G: 0.85 x 2.20 m; D: 0.80 m; K: 0.10 m). Lahit, nişin içini tamamen kaplayacak şekilde aynı kayadan oyulmak suretiyle meydana getirilmiştir.

Nişin iç geniş yüzeyinde üst kenarı kemerli bir pano (G: 0.60 x 0.93 m) içerisinde detayları tanımlanamayacak biçimde tahrip edilmiş bir erkek betimi görülmektedir (Kabartma K: 0.12 m; Resim 16).

Resim 16. Kabartma Büst, KB-Mezar 1, Kuzeybatı mezar odası, Kuzeydoğu, Khamosorion

Kuzeydoğu Odası

Mezar odası güneybatıdaki merkezi ön mekâna açılmaktadır (Resim 11 ve 17). Girişi yanlarda sınırlayan ante başları parçalanmış ve tahrip edilmiştir. Mimari açıdan kuzebatıda tanımlanan mezar odasına yakın benzerlik göstermektedir. Tonoz şeklinde tavanı, girişin karşısındaki görkemli mezar nişi ve mimariye ait Korinth başlıklı bezemeler burada da tekrarlanmıştır. Tonoz ayakları dışa doğru kademeli olarak yükselen üç adet düz silme ile bezenmiş korniş üzerine oturmaktadır. Kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneydoğu duvarlarına arcosolium mezar nişleri oyulmuştur.

Kuzeydoğu Duvarındaki Mezar

Duvar yüzeyinden içe doğru aynı kayaya oyulmuş arcosoliumlu bir mezar nişi mevcuttur (Resim 17). Niş ana kayanın içine oyulmuştur. Mezar nişi tekneli arcosolium tipinin ana unsurlarını taşımaktadır. Basık tip niş kemerinin (G: 1.90 m; Y: 0.40 m) kemer alnı dışa doğru kademeli yükselen iki adet düz silme (G: 0.19 m) ile çerçevelenmiştir. Kemer ayakları niş cephesinde aynı kayaya oyulmuş Korinth düzeninde stilize sütun başlıkları ve pilaster kabartmaları (G: 0.13 m) üzerine oturmaktadır. Nişin üst kenarı iç kısımda basık yarım kubbe biçiminde derinleşmektedir (D: 0.83 m). Yüzey ise istridye kabuğu şeklinde işlenmiştir.

Gömü yapılan lahit, niş içerisinde boyuna kesitleri dikdörtgen bir forma sahip olup (G: 0.83 x 2.05 m; D: 0.50 m; K: 0.07 m), nişin içini tamamen kaplayacak şekilde aynı kayaya oyulmuştur.

Nişin kuzeydoğu yönündeki ana cephesinde dikdörtgen bir panoda (G: 0.87 x 1.80 m) cenaze ziyafeti sahnesine yer verilmiştir (kabartma Y: 0.14 – 0.15 m). Yüzey aşınmış olup, figürlerin detayları belirsizdir (Resim 17). Bir kline üzerinde uzanmış erkek ve bunun karşısında aynı klinenin kenarına oturmuş kadın motifleri kuzeybatı mezar odasında tanımlanan kompozisyonu tekrarlamaktadır.

Resim 17. KB-Mezar 1, Kuzeydoğu mezar odası

Kuzeybatı Duvarındaki Mezar

Arcosoliumlu ikinci mezar nişi kuzeybatı duvar yüzeyinde aynı kaya içine oyulmuş olup (Resim 11), tekneli arcosolium tipinin ana unsurlarına sahiptir. Basık nişin kemerinin (G: 1.91 m; D: 0.95 m) kemer alnı dışa doğru kademeli yükselen iki adet düz silme (G: 0.19 m) ile çerçevelenmiştir. Kemer ayakları niş cephesinde aynı kayaya oyulmuş Korinth düzeninde stilize sütun başlıkları ve pilaster kabartmaları (G: 0.13 m) üzerine oturmaktadır. Gömü niş içerisindeki boyuna kesitleri dikdörtgen formlu lahide yapılmıştır (G: 0.95 x 1.91 m; D: 0.54 m; K: 0.07 m). Lahit, nişin içini tamamen kaplayacak şekilde aynı kayadan oyulmak suretiyle meydana getirilmiştir.

Nişin geniş kuzeybatı iç yüzeyinde üst kenarı yuvarlatılmış, yan kenarları ortaya doğru genişleyen alt kenarda toplanan ovale yakın dörtgen bir alan içerisinde (G: 0.94 x 0.95 m) yanyana betimlenmiş iki figüre ait büst kabartma işlenmiştir (Kabartma Y: 0.14 – 0.15 m; Resim 18). Figürler büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Mevcut kalıntılar solda bir kadın, sağda ise bir erkek betimini işaret etmektedir. Kadının başı 2/3 sağ profilden olup, saçları ense üzerinde toplanmış ve topuz yapılmıştır. Gövdenin üst kısmı sol omuz ile birlikte hafif geriye doğru burkulmuştur. Sağ kol dirsekten itibaren sağ göğüs altına doğru açı yaparak kıvrılmıştır. Bu figürün yanındaki erkek betiminin detayları tanımlanamamaktadır.

Güneydoğu Duvarındaki Mezar

Mezar odasındaki üçüncü arcosoliumlu mezar nişi güneydoğu duvarına işlenmiştir (G: 2.10 m; D: 0.85 m; Resim 11). Niş ana kayanın içine oyulmuştur. Mezar nişi tekneli arcosolium tipinin ana unsurlarını taşımaktadır. Gömü niş içerisindeki boyuna kesitleri dikdörtgen formlu lahide yapılmıştır (G: 0.80 x 2.10 m; D: 0.56 m; K: 0.07 m). Lahit, nişin içini tamamen kaplayacak şekilde aynı kayadan oyulmak suretiyle meydana getirilmiştir.

Nişin iç geniş yüzeyinde üst kenarı kemerli bir pano (G: 0.85 x 0.87 m) içerisinde detayları tanımlanamayacak biçimde tahrip edilmiş bir erkek büstü görülmektedir (Kabartma Y: 0.14 – 0.15 m; Resim 19). Figürün başı tamamen kırıktır. Gövde cepheden betimlenmiş olup, omuzları

düşük işlenmeştir. Sağ kol manto içinde, el sol göğüs altındadır. Sol kol detayı tanımlanamamaktadır.

Resim 18. Kabartma Büst, KB-Mezar 1, Kuzeydoğu mezar odası, Kuzeybatı

Resim 19. Kabartma Büst, KB-Mezar 1, Kuzeydoğu mezar odası, Güneydoğu, Khamosorion

Güneybatı Odası

Burada sunulan incelemeye konu mezar yapısının üçüncü mezar odası, merkezi ön mekânın güneybatısında yer almaktadır (Resim 11 ve 20). Mezar odasının cephesi bu mekâna diğer mezar odaları gibi tüm genişliğiyle açılmaktadır. Ancak girişi yanlarda sınırlayan ante başları parçalanmış ve tahrip edilmiştir. Mimari açıdan kuzebatı ve kuzeydoğu yönlerinde tanımlanan mezar odalarından farklılık göstermektedir. Yukarıda ayrıntılı biçimde tanımlanan söz konusu mezar odalarında görülen heykeltraşiye ait kabartmalar bu mezar odasında yoktur. Tavanın tonoz işçiliği yayvan, basık ve kaba işçiliklidir. Güneydoğu, kuzeybatı ve güneybatı duvarlarına arcosolium mezar nişleri oyulmuştur.

Mezar nişlerinin formu ve işçiliği birbiriyle yakın benzerliklere sahiptir. Nişlerin kemer alınları dış bükey profillere sahip silmeler ile çerçevelenmiştir. Gömüler nişlerde bulunan boyuna kesitleri dikdörtgen formlu lahitlere yapılmıştır[26]. Lahitler diğer mezar odalarında olduğu gibi nişlerin içini tamamen kaplayacak şekilde aynı kayadan oyulmak suretiyle meydana getirilmiştir.

Resim 20. KB-Mezar 1, Güneybatı mezar odası

Kayaya Bağlı İki Lahit: Khamosorion Tipi

Bunlar dromosun kuzeybatı ucunda, dromos dışında iki yanda ana kaya içerisine oyulmuştur. Eğimli bir arazi söz konusu olduğundan lahit teknelerinin boyutlarına uygun bir yüzey teraslanmıştır (Resim 10).

Lahit tekneleri kaya içerisine düzgün bir şekilde oyulmuş dikdörtgen biçimli çukur formundadır. Üst kenarları kapağın oturabilmesi ve kaymaması için çepeçevre hafifçe yükseltilmiştir.

Ara Değerlendirme

Yukarıda ayrıntılı tanımı yapılan mezar yapısı, Besni ve yakın çevresinde tespit edilen kaya mezarlarından tek odalı hipoje tipinin tekneli arcosoliumlu mezarlar grubu için belirlenen karakteristik özelliklere sahiptir[27]. Ancak mimarisi ve bezemeleri Güneydoğu Nekropolünde tanımlanan mezar yapısından farklıdır.

Basit rampa şeklinde derinleşen dromosun kapısı bu mezarda merkezi bir ön mekâna açılmaktadır. Kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı yönlerinde bulunan üç mezar odası bu mekân çevresinde gelişmektedir. Mezar odalarının her birinde tekneli arcosoliumlu üç mezar nişi yer almaktadır. Kuzeybatı ve kuzeydoğu mezar odalarının mimarisi, nişlerin yan kenarlarını belirleyen pilasterler üzerindeki Korinth tipi başlıkların taşıdığı kemer alınlarının silmelerinin motifleri, iki mezar odasının da girişinin karşısında ana cephedeki mezar nişinin geniş yüzeyindeki cenaze ziyafeti sahnelerinin işçiliği, diğer nişlerin geniş yüzeylerindeki büstlerin

[26]Güneybatı duvarındaki arcosoliumlu niş içerisinde yer alan lahit: G: 0.77 x 2.00 m; D: 0.60 m; K: 0.17 m. Kuzeybatı duvarındaki arcosoliumlu niş içerisinde yer alan lahit: G: 0.85 x 2.00 m; D: 0.57 m; K: 0.07 m. Güneydoğu duvarındaki arcosoliumlu niş içerisinde yer alan lahit: G: 0.77 x 2.20 m; D: 0.60 m; K: 0.07 m.
[27]Zeyrek 2006: 178–186.

tipolojisi ve kaba işçilikleri aynı üslup özelliklerini taşımaktadır. Bu da değinilen iki mezar odasının çağdaş olduğunu işaret etmektedir. Güneybatı mezar odasındaki arcosolium nişlerinin kemer alınlarına ait silmelerin profilleri ve diğer mezar odaları ile karşılaştırıldığında heykeltraşiye ait kabartmalara yer verilmemiş olması dikkat çekmektedir. Dolayısıyla diğer iki odadan sonra mezar yapısına ilave edilmiş bir mezar odası olabileceği fikrini vermektedir.

Khamosorion tipi iki mezar da dromosun dışında bulunmaktadır. Bu mezarların incelemeye konu mezar yapısı ile doğrudan bağlantılıdır. Ancak mezar yapısının sahibi aile ile ikinci dereceden yakınlık bağına sahip olduğu kanaati uyandırmaktadır.

Kuzeybatı ve Kuzeydoğu mezar odalarında tanımlanan cenaze ziyafeti sahneleri mezar yapısının somut biçimde tarihlendirilmelerine yardımcı olmaktadır. Arkeoloji literatüründen bilinen çok sayıda cenaze ziyafeti sahnesi incelendiğinde Hellenistik dönemden itibaren bu kompozisyonun işlendiği görülmektedir[28]. Yukarı Söğütlü'de tanımlanan uzanmış erkek oturan kadın motifi Hellen dünyası için karakteristiktir. Ancak sonraki dönemlerde de sevilmiş ve yaygın biçimde uygulanmıştır. M.Ö. 2. yüzyıl kabartmalarında kadın kline üzerine oturmaktadır. Bu figürler tamamen veya kısmen cepheden gözükmektedir. Roma İmparatorluk dönemine kadar varlığını koruyan motifte bu dönemden itibaren yerel işçiliğe bağlı ikonografik ve tipolojik bazı değişiklikler yapılmıştır. Roma İmparatorluk döneminden itibaren kadın sağ profilden betimlenmiştir[29]. Yukarı Söğütlü'de incelenen her iki sahnede kadınların genel vücut kompozisyonu sağ cepheden, gövdenin üst kısmı 2/3 sağ profilden işlenmiştir. Bu kabartmaları Hellenistik dönem sahneleri ile karşılaştıracak olursak, betimlerin çok kaba işçilikli olduklarını belirtmek gerekir. Figürler doğa ve insan kaynaklı tahribattan dolayı ikonografik açıdan değerlendirilememektedir. Kadınların giysi detaylarına ait çok az kalıntı bunların himationlu olduklarını işaret etmektedir. Omuzları üzerinde ise manto taşıdıkları tespit edilmiştir. Kuzeybatı mezar odasında tanımlanan cenaze ziyafeti sahnesinden ayrı olarak mezar nişinin dar yüzeylerinde başka kabartmalara da yer verilmiştir. Bunlardan biri mezar sahibi erkeğin diğeri ise karısının portre büstü olmalıdır[30]. Cenaze ziyafeti sahnesini farklı bölgelerden benzer betimler ile karşılaştırdığımızda bunların M.Ö. 1 – M.S. 1. yüzyıl etkili üslup özelliklerine sahip oldukları ortaya çıkmaktadır[31]. Heykeltraşiye ait herhangi bir kalıntıya yer verilmeyen Güneybatı Mezar Odası ise muhtemelen Kuzeybatı ve Kuzeydoğu mezar odalarından sonraki bir tarihte yapılmıştır.

IV. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarih kaynakları ve mevcut arkeolojik buluntular Yukarı Söğütlü'nün tarihi ve arkeolojisi hakkında somut bilgi elde etmemize şimdilik yardımcı olamamaktadır. Bu bölgede gerçekleştirilecek günümüz bilimsel esaslarına uygun sistemli araştırmalar önemli sonuçlara ulaşılabileceğini vaad etmektedir.

---

[28] Schmidt 1991: 103–116.

[29] Pfuhl and Möbius 1979: 359.

[30] Cenaze ziyafeti sahneleri konusunda bkz.: Borchert 1968: 186, 195–196, 197 vdd, 207–209; Cremer 1991 : 67–70, 104, 118; 1992: 14–15, 35, 58–59, 66, 82, 95; Dentzer 1969: 195; Gerhard 1827: Lev. 76,2.315; Klinkenberg 1902: 100; Letronne 1846: 8; Müller 1878: 753–754; Pervanoglu 1872: 51; Pfuhl and Möbius 1979; Schröder 1902: 46; Thönges–Stringaris 1965: 1.

[31] Benzer örnekler için karş.: Stockholm, Milli Müze, Env. 936, M.Ö. 2. yüzyıl ilk yarısı (Pfuhl and Möbius 1979: 382, Kat. 1553, Lev. 224); İzmir, Basmahane Müze Env. 355, Manyas Gölü kenarındaki Ergili/Daskyleion'dan, M.Ö. 1. yüzyıl (Pfuhl and Möbius 1979: 387, Kat. 1572, Lev. 229); Samos'tan, Tigani, Kastro Env. 102, M.Ö. 2. yüzyıl sonu (Pfuhl ve Möbius 1979: 391, Kat.1589, Lev. 231); Kyzikos'tan, Paris, Louvre, Geç Hellenistik veya Roma İmparatorluk Dönemi Başı (Comte de Clarac 1841: 727, No: 289, Lev. 155; Pfuhl and Möbius 1979: 393, Kat. 1599, Lev. 233); Karacabey'den, Bursa Müzesi Env. 91 veya 1664, M.Ö. 1. yüzyıl ilk yarısı (Pfuhl and Möbius 1979: 395, Kat. 1609, Lev. 234).

Yukarı Söğütlü'nün bulunduğu alandaki antik yerleşmenin kaderini ve tarihini bölgenin diğer kentlerinde olduğu gibi Kommagene Bölgesi belirlemiş olmalıdır. Özellikle Keysun ve Zeugma (Seleukeia ad Euphrat) gibi önemli merkezlere yakın bir noktadaki konumu stratejik öneme sahip mevkideki konumu, bu yerleşmenin ilk kuruluş tarihinden itibaren önemli bir istasyon görevi üstlendiğini işaret etmektedir.

Burada sunulan araştırmaya konu iki nekropolde incelenen mezarlar, Besni ve yakın çevresinde sürdürdüğümüz bilimsel araştırma projemiz kapsamında incelediğimiz nekropollerde tespit ettiğimiz mezar tiplerinin karakteristik genel özelliklerini tekrarlamaktadır[32]. Araştırmaya konu bölgede düzlükteki tarım alanını güneydoğu ve kuzeybatı yönlerinde kuşatan dağ uzantılarının kayalık yamaçları gömütler için değerlendirilmiştir. Bu bağlamda güneydoğu ve kuzeybatıda olmak üzere iki nekropol alanı söz konusudur. Nekropollerde görülen mezarların bilinmeyen bir tarihte izinsiz sürdürülen kazı çalışmalarıyla açığa çıkarıldığı, bunlardan çoğunun yağmur sularının taşıdığı toprakla ve çevreden dökülen taşlarla dolduğu tespit edilmiştir. Değinilen bu mezarlarda bilinçsiz kişilerce yeniden izinsiz kazı çalışmaları sürdürüldüğü gözlemlenmiştir.

Nekropollerde ölüm sonrası inançları ve ölü kültü ile ilgili bazı buluntulara rastlanmıştır[33]. GD-Mezar 1'in güneybatı duvarına oyulmuş aedicula ve KB-Mezar 1/Tataran Mağarası'nın dromosunun güneydoğu ucunda aynı kayaya oyulmuş kare kesitli küçük sunak, ölü kültüne ait somut kalıntılardır. GD-Mezar 1'in dromosunun kuzeydoğu ucunda, mezar kapısının üst kısmına gelen yüzeyde aynı kaya yüzeyine kabartma olarak işlenmiş kaya stelinde bir büste yer verilmiştir. Değinilen somut bulgular Yukarı Söğütlü nekropollerindeki ölüm sonrası inançları ve ölü kültü konusunda herhangi bir genelleme yapmak için yetersizdir, ancak bu hususta fikir vermektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi nekropollerdeki bütün mezarlar soyulmuştur. Açılmadan günümüze kadar gelen mezarlarda bilimsel kazılar sürdürülmemiştir. Dolayısıyla mezarlara bırakılan ölü hediyeleri konusunda bilgi yoktur.

Nekropoller incelememiz kapsamında ayrı ayrı ele alınmış, tanımlana bilen GD-Mezar 1 ve KB-Mezar 1 ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir. Ancak nekropollerin ve diğer mezarların tarihlenmesi ile ilgili bazı sorulara yanıt bulunamamıştır. Nekropol alanlarında görülen kalıntılar, mezarların erken veya geç tip tespitinde yetersiz kalmıştır. Bunun yanı sıra bölgede yaşayan insanların ölümden sonraki yaşam inançları uyarınca kendileri ve aile fertleri için mezarlar yaptırdıkları, söz konusu mezarların ise mezarları yaptıranların toplumdaki sosyal statüsüne, ekonomik gücüne ve dönemin gelenek – göreneklerine göre çeşitlilik gösterdiklerini ortaya koymuştur.

GD-Mezar 1'deki girland kabartmaları mezarın M.S. 1. yüzyıldan sonra – M.S. 2. yüzyıldan önce yapıldığı fikrini vermektedir. KB-Mezar 1'in cenaze ziyafeti sahneleri M.Ö. 1 – M.S. 1. yüzyıl etkilidir, ancak Korinth başlıkları doğa ve insan kaynaklı tahribatla karşı karşıya kalmış olmasına rağmen M.S. 2. yüzyıl başları kanaati uyandırmaktadır. Anadolu M.S. 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun etkisindedir. Yönetici sınıf Hellenistik dönemden kalma gelenekleri sürdürmektedir. Romanın Anadolu'daki eyaletlerde oluşturduğu yönetici sınıf ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bunlar sosyal yaşamda Romalı aristokratlar gibi olmasa da benzer görkemli standartlara sahip olmuştur. İncelenen iki mezar yapısında Hellenistik etkili Roma gömü ve gömüt kültürünün etkisi somut biçimde belgelenmektedir.

---

[32] Zeyrek 2006: 157–161, 178–186.

[33] Antik çağ ölü kültü, gömü geleneği ve ölüm sonrası yaşam inançları ile ilgili bkz.: Altmann 1905: 306; Arce 1988: 199; Coward 1998; Cumont 1942; Engels 1998; Feldmann – Fuchs-Heinritz 1995; Février 1990: 358–390; Fink 1978: 295–323; Gladigow 1980: 119–133; Hasenfratz 1998; von Hesberg 1992; Jastrzeboska 1981; Kierdorf 1991: 71–87; Kistler 1998; Otto 1958; Richard 1978: 1121–1134.

I. Antiokhos'un reform politikası krallığın sınırları içerisinde ölü kültü ve mezar mimarisinde de etkili olmuştur. Kralın etnik kökenindeki doğululuk ve batılılık, ölü kültü ve gömüt kültüründe kendini göstermiştir. Kraliyet kültünün baş merkezi olan Nemrud Dağı'nda yer alan kral mezarı, Dikili Taş (Sesönk) ve Karakuş tümülüsleri Kommagene halkının mezar mimarisine örnek olmuştur. Doliche, Perre ve Turuş nekropol alanlarında sürdürülen çalışmalarda açığa çıkarılan mezarlar, Kommagene bölgesinin genelinde belirli bir gömüt tipinin yaygın olduğunu belgelemiştir[34]. Besni ve çevresinde yapılan incelemeler, bu fikri destekleyen bulgular ortaya koymuştur[35]. Yukarı Söğütlü'de tespit edilen GD-Mezar 1 ve KB-Mezar 1 mezar yapıları Kommagene krallık gömüt geleneğinin Roma etkili mezar yapılarında sürdürüldüğünü kanıtlayan örnekler olması açısından önem taşımaktadır[36].

Kayalık yamaçlarda yeraltında kaya içine oyulmuş, tek ve çok odalı mezar yapılarından "Dromoslu Tip" grubunun tekneli arcosolium mezar nişli kaya mezarlarının karakteristik özelliklerine sahiptir.

Yapım maliyeti yüksek olan yeraltına oyulmuş bu mezar yapıları lüksü işaret etmektedir. Dolayısıyla bunlar, büyük ihtimalle Yukarı Söğütlü'deki antik yerleşmenin refah dolu zenginlik döneminde yapılmıştır. Konut mimarisini taklit eden bazı mimari detaylara ve bezemelere de yer verilen mezar yapılarının iç mekanlarında tavan bölümü tonoz biçiminde işlenmiştir.

Güneydoğu ve Kuzeybatı nekropollerinde tanımlanan arcosoliumlu oda mezarları, Perre (Pirin – Adıyaman), Doliche'de (Dülük – Gaziantep) ve Seleukeia ad Euphrat (Zeugma/Belkıs – Gaziantep) ayrıntılı biçimde tanımlanan ve değerlendirilen mezarların yakın benzerleridir[37]. Bu tip mezarlar Anadolu'nun dağlık ve kayalık araziye sahip farklı bölgelerinde yaygın biçimde karşımıza çıkmaktadır[38]. Ancak bunların kökeni ve tarihlendirilmeleri ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmektedir[39]. Dağlık Kilikia bölgesinde yer alan Adrassos (Balabolu) antik kentinde bulunan arcosolium tipi mezarların Geç Hellenistik – Erken Bizans dönemleri arasında kullanıldığından söz edilmektedir[40]. Aynı bölgede Elaiussa Sebaste ve Korykos'ta açığa çıkarılan mezarların M.Ö. 1. – M.S. 1. yüzyıl ilk yarısına ait oldukları belirlenmiştir[41]. Kanytelleis kaya mezarlarından bazıları belgeler yardımıyla M.S. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir[42]. Termessos'ta açığa çıkarılan benzer mezarlar ise M.S. 30 – 70'e ve M.S. 2. – 3. yüzyıllara somut biçimde yerleştirilmiştir[43]. Doliche'de bulunan arcosoliumlu mezar odalarının Hellenistik dönemden itibaren Bizans dönemine kadar uzun süre kullanıldığı tespit edilmiştir[44]. Değinilen tarihlemeler, Besni ve çevresinden arcosoliumlu mezar odalarının ilk evresinin Geç Hellenistik dönem olabileceği fikrini vermektedir.

---

[34] Mezar örneklerini karşılaştırınız, Erarslan 2001: 263–272; 2002, 129–136; Schütte, Maischatz and Winter 2004.

[35] Zeyrek 2006: 157–195.

[36] Yukarı Söğütlü'den kaya mezarlarının tip açısından Kommagene bölgesinde yaygın olduğu bilinmektedir. Bunlar aslında Anadolu'da M.Ö. 1. binin ilk yarısından beri uygulanan gömü geleneğinin yörede de sürdürüldüğünü ortaya koymuştur (Bittel 1950: 83–84). Ancak Kommagenenin genelinde görüldüğü gibi araştırmaya konu bu yörede de komşu kültür merkezi olan Syria'nın mezar geleneğinin etkisi belirgin biçimde izlenmektedir (Amy–Seyrig 1936; Dörner and Naumann 1939; Mayence 1938; Mouterde 1949/50; Wiegand 1932).

[37] Ergeç 2003.

[38] Alföldi-Rosenbaum 1971: 10; Ergeç 2003; Çelgin 1990: 150; Machatschek 1967.

[39] Dörner and Naumann 1939; Machatschek 1967: 57–58, Mouterde 1949/50; Pagenstecher 1919: 122. Burada sunulan çalışmamızda arcosoliumlu oda mezarların kökeni ve tarihlendirilmesi tartışmalarından kaçınılmıştır.

[40] Alföldi-Rosenbaum 1971: 10; 1980: 27.

[41] Machatschek 1967: 49–61.

[42] Heberdey and Wilhelm 1896: 1–168.

[43] Çelgin 1990: 151.

[44] R. Ergeç, Doliche ve Zeugma'da açığa çıkarılmış arcosoliumlu oda mezarları Suriye'ye özellikle Palmyra'ya bağlamak istemektedir (Ergeç 2003: 33). J. Wagner ise arcosoliumlu oda mezarlarının Kuzey Suriye'deki Palmyria etkisinde, ancak Roma üslubunda biçimlendiğini işaret etmektedir (Wagner 1975: 80).

Bu çalışmada incelenen Yukarı Söğütlü nekropollerinden yüzey buluntularının değerlendirilmesiye elde edilen sonuçların Anadolu kaya mezarlarında akültürasyon sorunu konusunda eksik bilgileri tamamlayacak nitelikte olduğu kanaatini taşımaktayız[45].

KAYNAKÇA

Alföldi-Rosenbaum, E. (1971). *Anamur Nekropolü (The Necropolis of Anemorium)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI Seri - No. 12, Ankara, s.10.

Alföldi-Rosenbaum, E. (1980). *The Necropolis of Adrassus (Balabolu) in Rough Cilicia Isauria*. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch–historische Klasse. enkschriften 146. Ergänzungsbände zu denTtituli Asiae Minoris 10, Wien, s.27.

Altmann, W. (1905). *Die römischen Grabaltäre der Kaiserzeit*. Weidmannsche Buchhandling, Berlin, s. 306.

Amy, R. and Seyrig H. (1936). Recherches dans la Nécropole de Palmyre. *Syria*17. Revue d'art oriental et d'archéologie, publiée par l'institut français d'archéologie de Beyrouth, Paris: 229-230.

Arce, J. (1988). *Funus imperatorum: Los funerales de los emperadores romanos*. Alianza Forma, Madrid, ss.199.

Bittel, K. (1950). *Grundzüge der Vor– und Frühgeschichte Kleinasiens*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen, ss.83–84.

Borchert, J. (1968). Epichorische, gräko-persisch beeinflußte Reliefs in Kilikien. *Istanbuler Mitteilungen* 18. Deutsches Archäologisches Institut, Abteilung Istanbul, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen:195–196, 207–209.

Boschung, D. (1993). Grabaltäre mit Girlanden und frühe Girlandensarkophage. Zur Genese der kaiserzeitlichen Sepulkralkunst. *Grabeskunst der römischen Kaiserzeit*. G. Koch (Hrsg.), Mainz am Rhein: 37–42.

Boyce, G. K. (1937). Corpus of the lararia of Pompeii, *Memoirs of the American Academy in Rome* 14. Published by American Academy in Rome: 10–17.

Comte de Clarac, C. O. F. J. B. (1841). *Musée de sculpture antique et moderne* 2. Paris, ss. 727.

Coward, H. (1998). *Das Leben nach dem Tod in den Weltreligionen*. Maryknoll, New York: Orbis, 1997. Herder Verlag, Freiburg.

Cremer, M. (1991). Hellenistisch-römische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien. 1. Mysien, *Asia Minor Studien* 4, 1. Bonn: 67–70, 104, 118.

Cremer, M. (1992). Hellenistisch-römische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien. 2. Bithynien. *Asia Minor Studien* 4, 2. Bonn: 14–15, 58–59, 66, 82, 95.

Cumont, F. (1942). *Recherches sur le symbolisme funéraire des romains*. Bibliothèque archéologique et historique, 35, Geuthner, Paris.

Çelgin, A. V. (1990). *Termessos Kenti Nekropolleri*. T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul, ss.150–151.

Dentzer, J. M. (1969). Reliefs au "Banquet" dans l´Asie Mineure du V'e siécle av. J. C., *Revue Archaeologique*, 2. Ecole francaise d'Athenes; Paris: 195.

Dörner, F. K. and Naumann R. (1939). Forschungen in Kommagene. *Istanbuler Forschungen* 10. Monographien zur Archäologie und Kulturgeschichte Kleinasiens und angrenzender Gebiete, Berlin.

Engels, J. (1998). *Funerum sepulcrorumque magnificentia: Begräbnis- und Grabluxusgesetze in der griechisch-römischen Welt. Mit einigen Ausblicken auf Einschränkungen des funeralen*

[45]Anadolu kaya mezarlarında akültürasyon sorunu ile ilgili çalışmalarımız, arkeoloji bilimi dünyasından çok sayıda meslektaşımızın da ilgi konusudur. Ör.: R. Fleischer (Proje ismi: Anatolische Felsgräber, ihre Typologie und ihr Verhältnis zu den benachbarten Städten).

und sepulkralen Luxus im Mittelalter und in der Neuzeit. Hermes-Einzelschriften 78. Stuttgart.

Erarslan, F. (2001). Adıyaman Turuş Kaya Mezarları Kazı ve Temizlik Çalışması. *11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*. T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 263–272.

Erarslan, F. (2002). Perre Antik Kenti Nekropol Alanı Kaya Mezarları Kurtarma Kazısı. *13. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*. T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 129–136.

Ergeç, R. (2003). Nekropolen und Gräber in der südlichen Kommagene. *Asia Minor Studien* 47. Forschungsstelle Asia Minor im Seminar für Alte Geschichte der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Bonn.

Feldmann, K. and W. Fuchs-Heinritz, W. (1995). *Der Tod ist ein Problem der Lebenden: Beiträge zur Soziologie des Todes*, Suhrkamp. Frankfurt am Main.

Février, P.-A. (1990*). Kult und Geselligkeit: Überlegungen zum Totenmahl. Christentum und antike Gesellschaf*. Ed.: Martin, J. and Quint, B. WdF 649, Darmstadt: 358-390.

Fink, J. (1978). Vorstellungen und Bräuche an Gräbern bei Griechen, Römern und frühen Christen, Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens*: Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976 1. EPRO* 66. Ed.: S. Sahin, E. Schwertheim, J. Wagner, Leiden: 295–323.

Furtwängler, A. (1883). *Die Sammlung Sabouroff. Kunstdenkmäler aus Griechenland* 1. Asher Verlag, Berlin.

Gerhard, E. (1827). *Antike Bildwerke*. München: Lev. 76,2.315.

Gladigow, B. (1980). *Naturae deus humanae mortalis: Zur sozialen Konstruktion des Todes in römischer Zeit, Leben und Tod in den Religionen: Symbol und Wirklichkeit*. Ed.: G. Stephenson, Darmstadt, 119–133.

Guntram, K. (1993). *Grabeskunst der römischen Kaiserzeit*. Phillip von Zabern, Mainz am Rhein.

Hasenfratz, H.-P. (1993). *Leben mit den Toten: Eine Kultur- und Religionsgeschichte der anderen Art*. Verlag Herder, Freiburg.

Haspels, C. H. E. (1971). *The Highlands of Phrygia 2*. N.J. Princeton Univ., Princeton, s.305.

Heberdey, R. and A. Wilhelm, A. (1896). *Reisen in Kilikien*. Denkschrift des österreichischen akademischen Wissenschafts 44, Wien, ss.1–168.

von Hesberg, H. (1992). *Römische Grabbauten*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.

Işık, F. (1993). Zur Kontinuitätsfrage der kleinasiatischen Girlandensarkophage während des hellenismus und der frühen Kaiserzeit. *Grabeskunst der römischen Kaiserzeit*. Guntram Koch, Phillip von Zabern, Mainz am Rhein pp.9-21.

Jastrzeboska, E. (1981). *Untersuchungen zum christlichen Totenmahl aufgrund der Monumente des 3. und 4. Jahrhunderts unter der Basilika des Hl. Sebastian in Rom*, Freiburg Üniversitesi, Doktora Tezi, Tez Danışmanı: W. N. Schumacher; Europäische Hochschulschriften, Reihe 38 (Archäologie), 2. Frankfurt am Main.

Kierdorf, W. (1991). Totenehrung im republikanischen Rom. *Tod und Jenseits im Altertum Bochumer Altertumswissenschaftliches Colloqui*um 6, Ed.: G. Binder, B. Effe, Trier: 71–87.

Kistler, E. (1998). *Die Opferinnen-Zeremonie. Bankettideologie am Grab, Orientalisierung und Formierung einer Adelsgesellschaft in Athen*. Steiner Verlag, Stuttgart.

Klinkenberg, J. (1902). Die römischen Grabdenkmäler Kölns. *Bonner Jahrbücher* 108/9. Rheinland Verlag, Bonn, s.100.

Kortanoğlu, E. (2006). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları*. T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul, s.71.

Körte, A. (1898). Kleinasiatische Studien 3. Die phrygischen Felsendenkmäler, *AthenischeMitteilungen* 23. Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung, Berlin: 146–148.

Letronne, L. (1846). Sur une stèle funéraire de sa collection. *Revue Archaeologique* , 3. Ecole francaise d'Athenes, Paris: 8.

Machatschek, A. (1967). *Die Nekropolen und Grabmäler im Gebiet von Elauissa Sebaste und Korykos im Rauhen Kilikien*. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch–historische Klasse. Denkschriften 96. Ergänzungsbände zu denTtituli Asiae Minoris 2, Wien.

Mayence, F. (1938). La premiè Campagne des fouilles belges à Apamée. *Bulletin des Musées d'Art et d'Histoire* 10:111.

Mouterde, R. (1949/50). A Travers l'Apaméne. *Melanges d l'Université Saint Joseph* 28:4.

Müller, K. O. (1878). *Handbuch der Archäologie der Kunst* 2, Max Verlag, Breslau, s.753-754.

Otto, W. F. (1958). *Die Manen oder von den Urformen des Totenglaubens: Eine Untersuchung zur Religion der Griechen, Römer und Semiten und zum Volksglauben überhaupt*. Springen Verlag, Berlin.

Pagenstecher, R. (1919). *Nekropolis*. Giesecke & Devrient Verlag, Leipzig, s.122.

Perrot, G. and C. Chipiez, C. (1890*). Historie de L' Art dans L' Antiqué, C. V.: Phrygie, Lydie et Carie, Lycie*. Librairie Hachette et CIE, Paris, ss.127–131, 140–141.

Pervanoglu, P. (1872). *Das Familienmahl auf altgriechischen Grabsteinen*, Engelmann Verlag, Leipzig, s.51.

Pfuhl, E. and Möbius, H. (1977/1979) *Die Ostgriechischen Grabreliefs* 1–2. Phillip von Zabern Verlag, Mainz.

Ramsay, W. M. (1882). Some Phrygian Monuments. *Journal of Hellenic Studies* 3. The Society for the Promotion of Hellenic Studies, London: 263, Lev. 29:6.

Ramsay, W. M. (1888). A Study of Phrygian Art. *Journal of Hellenic Studies* 9. The Society for the Promotion of Hellenic Studies, London, s.373.

von Reber, F. (1897). *Die Phrygischen Felsendenkmäler*. München.

Richard, J. C. (1978). *Recherches sur certains aspects du culte impérial: Les funérailles des empereurs Romains aux deux premiers siècles de notre ère*. Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II.16,2:1121–1134.

Schmidt, S. (1991). *Hellenistische Grabreliefs; Typologische und chronologiesche Beobachtungen*. Böhlau Verlag, Köln-Wien.

Schröder, B. (1902). Studien zu den Grabdenkmälern der römischen Kaiserzeit. *Bonner Jahrbücher* 108/9. Rheinland Verlag, Bonn: 46.

Schütte–Maischatz, A. and Winter, E. (2004). *Doliche–Eine kommagenische Stadt und ihre Götter. Mithras und Iupiter Dolichenus*, Asia Minor Studien 52, Bonn.

Thönges-Stringaris, R. N. (1965). Das griechische Totenmahl, *Athenische Mitteilungen* 80. Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung, Berlin: 1.

Wagner, J. (1975). Die Römer am Euphrat, Kommagene. *Antike Welt Sondernummer* 6: 68–82.

Wiegand, Th., Watzinger, R and K. Wulzinger K. (1932). *Palmyra*, Keller Verlag, Berlin.

Yener, E. (1994). Haraba Mozaik Kurtarma Kazısı 1991–92. *4. Müze Kurtarma Kazıları Semineri 1993*. T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 379.

Zeyrek, Turgut H.- Ali Nadir and Ayşegül (2006). *Besni; Paralā-Octacuscum - Bahasna, Anadolu'nun Güneydoğusunda Antik Bir Kent ve Yakın Çevresinin Arkeolojik Açıdan Genel*

Değerlendirmesi, Ege Yayınları/Zero Prod. Ltd, Besni Belediyesi Yayınları, İstanbul, ss.1–259.

Metinde Geçen Kısaltmalar

bkz. : bakınız	M.Ö. : Milattan önce	Res. : Resim
Ç : Çap	M.S. : Milattan sonra	U : Uzunluk
D : Derinlik	K : Kalınlık	vd/vdd : ve devamı
ed. : editör	Kat. : Katalog numarası	Y : Yükseklik
env. : envanter numarası	karş. : karşılaştırınız	
G : Genişlik	Lev. : Levha	